

Szegedi emlékek

„Biciklis színésznő voltam“

Fónay Márta mindössze két hónapot játszott Szegeden Kardos Géza staggione színházával. Nevét egy sajtóvita folytán hamarosan mindenki megismerte a városban. Az történt, hogy a művésznő elvesztette a nyakában függő két kis medalliont. Nagyon elszomorodott emiatt, mire egyik újságíró barátja megszánta és hirdetést tett közre, hogy Fónay Márta művésznő magas jutalomban részesíti a becsületes megtalálót. Egy kisgyerek lelte meg a „kincset“, de a magas jutalmat — ami szinte az ékszer teljes árát kitevte — egy férfi, a gyerekek apja vette át. Ebben az időben Szegeden még több lap volt, az egyikben cikk jelent meg az úgyról: becsületes-e az ilyen „becsületes megtalálók“? A többi újság rákontrázott a kérdésre — úgyhogy az egész város Fónay művésznő nevével volt tele.

A staggione rendszer egy évig tartó kísérlet volt, szerintem érdekes kísérlet — mondja el Fónay Márta művésznő. — Lényege az volt, hogy négy társulat egymást kergette, két hónapig Debrecenben, két hónapig Pécsen, aztán Szegeden játszottunk, míg végül felváltva egy másik társulattal. Végül soron nem volt rossz, mert így sokáig bírtuk egy ruhátárral, végig tudtuk vele dolgozni egy egész évet. A városnak megint jó volt ez a rendszer,

mert négy társulattal ismerkedhetett meg és összehasonlíthatta egyiket a másikkal.

Fónay Márta ma is a sokat foglalkoztatott, népszerű színésznők közé tartozik. Szereti a közönsége.

De azokban a szegedi időkben — mondja jellegzetesen Fónay-kacagással — még az utcán is másképp szerették a színésznőket. Nem volt televízió, nem volt a sok-sok film, nagyobb „ritkaságnak“ számítottunk, mint ma. Hány-számolta nekem Szegeden az előadó: „Ugyan, drága művésznő, dehogy fizet!“ Közvetlenebbül éreztük a művészet iránt megnyilvánuló tiszteletet. Én még „bi-

ciklis színésznő“ voltam. akármire mentünk, mindig magammal vittem a kerékpáromat. Ha kirándulni indultam, sokszor egész csapat gyerek biciklizett utánam, kérdezték, ricsajoztak, kezezés közben elbeszélgettünk. Ha ketten bementünk valamelyik vendéglőbe, egyetlen zónapörköllet rendeltünk. Hát ahhoz a zónapörkölthöz mi olyan adag tojásos galuskát kaptunk, hogy ketten kiadósan megvacsoráztunk belőle. Szegeden a színészszeretet szép hagyománya azért egy kicsit fennmaradt. Tavaly, amikor ott jártam, egy reggel a virágárus pavilonja előtt vezetett el az utam. Ahogy elhaladtam előtte, a virágárus utánam kiáltott, aztán utánam futott és két csokor rózsát nyomott a kezembe. Rettenetesen meghatódottam, a régi Szegedre emlékeztetett ez a jelenet.

Egy színésznek mindig nagy élmény visszamenni a kerek egykori színhelyére. Különös érzés, nemes próbatétel. Fónay Mártának ezt az élményt a Szegedi Ünnepi Játékok Cigánybárod előadása jelentette. Másodszorra is őszintén megszerette a várost, újból végigjárta a város utcáit, sokat sétált és üldögélt a Tisza-parton, megint megállapította, hogy a szegedi asszonyok „irtó jó!“ öltöznek. S bár — mint vérbeli színésznő — rendkívül hiú az évei, vagyis a korára, annyit elmondhatunk, Szeged az örömei mellett egy kis szomorúságot is keltett benne, hiszen Kardos Géza egykori társulatából bizony sokan már végleg, örökre elhagyták a földi színpadot.

Szegedre mégis mindig szívesen megyek, a szegedi nyaralás talán nincs is szebb. Ez az a város, amelyik úgy vidékes, úgy biztosítja a vidék Pesttel szembeni nagy előnyét, a békés, csendes nyugalmat, hogy mellette nagyvárosias is, mindent nyújtani tud, ami egy urbanus embernek igénye lehet.

Mire beszélgetésünket befejeztük, megtelt a Fővárosi Operettszínház nézőtere, mire elbúcsúztunk, már Fónay Mártát szólította az úgyelő.

Gulay István

Mire jó a művészet?

Oidipusz szmokingban

Miért áldozott mindig is pénzt, fáradságot, energiát a művészetekre az emberiség, amióta csak létezett a föld és két lábra állt?

9. Időszámításunk előtt 525-ben vagy 524-ben, Athén közelében, egy föld-birtokosnak fia született. Később felnőtt fiatalemberként nagyon szeretett költeményeket írni, de ezekkel nem volt igazi sikere a poéták versenyein. Furcsa útjást vezetett hát be. Divatban volt akkoriban, hogy a jókedvű, vidámságot, bört hozó Dionizosz isten ünnepén olyan táncos játékok mutassanak be, amelyben a táncokon kívül egy verset mondó kórus is szerepel, meg egy színész, akik így, együtt, különböző történeteket, emberek és istenek szenvedéseit, sorsát mesélték el.

A fiatalember elhatározta: ne egy színész beszélgesse a kórusral, hanem kettő, akik egymással is dialogizálhatnak, az adott történetben szereplő különböző személyek álláspontját képviselhetik. Ez az újító fiatalember írt hát egy darabot, arról — a korabeli mondaból jólismert — Oidipusz királyról, aki nem tudta, hogy egy verekezésben az apját gyilkolta meg, s hogy később saját édesanyját vette feleségül, akitől gyermekei is születtek. Mikor mindez kiderült, Oidipusz megvakította magát és elbúcsúdosik, de előbb megátkozza rajta gyönyörű fiait, akik aztán egymás kardjától esnek el. Oidipusz leánya, Antigone is elpusztul, amikor azért küzd, hogy mindkét testvérének egyformán adják meg a végtisztességet.

A történetet a nézők már a bemutatás idején — 464-ben — mindannyian jól ismerték, csak így, párbeszédekben, dráma formájában nem találkoztak még vele soha, merthogy az újítással az akkor már nem is olyan fiatal költő — akit Aiszkhülosznak hívtak — a modern drámát teremtette meg. Oidipusz, Antigone és a nagy görög drámaalköltő többi hőse aztóta, immár 2300 esztendője, újra meg újra szerepel a világ színpadain.

Ha ezek után valaki felteszi a kérdést: mitől klasszikus egy dráma, vagy bármely más műalkotás, akkor elég egyszerű válasz kínálkozik. Klasszikusnak nevezzük egy művet, ha megszületése után, jóval alkotója

halála után is, játsszák a színpadon, illetve olvassák — tehát nem feledkeznek meg róla. Nos, jó volna, ha ilyen egyszerű lenne a válasz, bár az igazság bizonyos elemei ebben az egyszerű válaszból is benne foglaltatnak. Közelítsük meg most fordítva a problémát: nem nevezhetünk klasszikusnak olyan műveket, amelyek már megszületésük évtizedeiben feledésbe mentek. Csak hogy már arra is akad példa, hogy a mű megszületése idején, utána még sokáig, nem figyeltek fel az alkotás jelentőségére, hanem jóval később fedezték csak fel értékeit. S itt nem csupán arról az egyszerű esetről van szó, amikor jelentős művészekről mit sem tudnak a kortársak: például Franz Kafkáról vagy Csontváryról. A késői felfedezések nemcsak romantikus okai vannak. Előfordul, hogy egy, már életében jelentősnek elismert művészek bizonyos művei mellett érzéketlenül mennek el a kortársak — esetleg az utódok is —, és csak később nemzedékek éreznek rá, milyen értékeket rejt! Ha már a színházi példánál tartottunk, érdekes Madách Mózesének az esete. Arany János felfedezte Madáchot és az ember tragédiáját. A Mózes létezéséről is tudtak a szakemberek, sőt — 1925-ben — bemutatásával is megpróbálkoztak. Sikertelenül. Még a jóindulatú és szakértő kritika is inkább elmarasztalta. Csak a közelmúltban, tereledődt a figyelem erre a Madách-dramára, de akkor aztán osztatlan sikert aratott előbb Veszprémben, majd Budapesten. A sikerben Keresztúry Dezső jelentős — de nem alapvető — átdolgozása mellett más okok is közrejátszottak. Mindenekelőtt az, hogy a mai nézők minden kor nézőinél jobban átértékelték a Mózes-dráma alapproblémájának feszítő erejét; hiszen ez a mű arról szól, hogy a népből jött vezetőnek mennyire szabad, vagy mennyire kell figyelembe vennie a nép változó akaratát, szokásait, közvetlen vagy távolabbi érdekeit.

Miért? Hát mi köze a „klasszikusságnak“ az ilyen ráérzésnek? Hiszen egyszerűen érezhet rá a kor nézője, egyszer amarra. Ha ezzel függne össze a klasszikusság kritériuma, akkor az értékek ugyancsak megbízhatatlanok-

ká válnának. Persze, nem egészen ez a helyzet. Tudniillik jobbára csak olyan műalkotásra lehet „ráérzés“, amely erre lehetőséget ad: olyan erővel tudja felidézni a maga korát, hogy azok más korszakok hasonló vonásait is felidézhetik, nagyrázhathatják, árnyalhatják.

Meg is állapodhatunk abban, hogy a klasszikusnak csak az a műalkotás tekinthető, amely olyan hiteles erővel sugallja a maga korát, hogy éppen ez ad lehetőséget más korok rekonstrukciójának beleérzésére is. Ez azonban még mindig nem látszik elegendőnek ahhoz, hogy egy művet fenntartsanak az emberek emlékeztetőn. Minden korban emberek élnek, halnak, szeretnek, acsarkodnak, epekednek. A művészek nemcsak a saját koráról kell igazat és elhihető erejűt mondania, hogy műve fennmaradjon, hanem fel kell fedeznie valamit az emberről: tulajdonságaiból, szokásaiból, természetéből, viselkedésének rugóiból, múltjának és jelenének összefüggéseiből, és így tovább.

Klasszikus mű tehát az, ami örök érvényű dolgokat tud mondani az emberről? Sokan az esztétika történetében ezen az állásponton voltak — s vannak is —, mert ez is igaznak látszik. Pedig nem egészen az. Örök érvényű „általános igazat“ mondani az emberről ugyan nem lehet egyértelműen korhoz kötött, meghatározott társadalmi viszonyokhoz kötött kapcsolatainak ábrázolása nélkül. Azok a bizonyos általános emberi tulajdonságok csak a történelem meghatározott pillanataiban mutathatók be, mert olyan ember nincs, aki a történelmen kívül élne! A kor hiteles megidézése és az emberi természet ismeretlen vonásainak felfedezése olyan egy-másból következő dolgok, mint a fizikában a tér és az anyag. Anyag csak térben létezhet; s nincs tér anyag nélkül.

Klasszikus műalkotás tehát csak az lehet, amely képes megidézni egy kort, olyan erővel, hogy más korok is felismerhessék egy-egy vonásában a magukét, s ebben a megidézett korban újat, fontosat, általános érvényűt is tud mondani az emberről.

Bernáth László

Amit befejezni nem lehet

— Szobrot csak abbahagyni lehet, de befejezni nem. A „Gondolkodó“ megalkotójának, a francia Rodin-nak tulajdonított mondas igazat magam is tanúsíthatom. Tegnap este érintette utolsó mintázófám az „őzdi hengerész“ előttem álló gipszalakját, de hajnalig tűnődtem rajta, nincs-e még teendőm a végső forma megadására, a rézbeöntés előtt?

Holtak és élveken köfiguráinak érdekében járunk, a Népstádion úti műteremben. A szobrok között alkotójuk, Kisfaludy-Strobl Zsigmond kézen vezet. Szüntelenül kegyeg a százéves óra.

Ez alatt az óra alatt várt rám türelmetlenül az apám. „Tanító úr, kiáltott egyszer csak a bába, fiú!“ Ennek idestova nyolcvannyolc esztendője. Aztán röpültek az évtizedek. Parasztlányok, királylányok, politikusok, írók és más művészek engedeltek meg, hogy kőbevésem vonásait. Most néznek reám és eltűnődnek. A sorsok hordozói, emberek és szobrok. A felszabadulás örömeit hirdeti a műteremből kikerült, pálmát tartó hatalmas nőalak a Gelért-hegyen. Kossuth-szobrom a Szabadság téren áll, nagy és kisplasztikáim az Ermitázsban, a British Múzeumban és az óceánon is túl. Shaw mellszobrán akad meg tekintetem.

Emlékeim között egyik legszebb a G. B. Shaw-val való ismeretségem. Kezdetben nem lelkesedett érte, hogy nekem modell üljön, de mikor a mű londoni kiállításomra elkészült, a következőket írta a katalógus előszavába: „Portrém nemcsak azt mutatja, milyen vagyok, hanem azt is, hogy milyennek kellene lennem és milyen szeretnék lenni. Mindenesetre az utókor csak képzeljen engem ilyennek.“ Ezután sok megrendelés következett. Erzsébet hercegnő a jelenlegi angol királynő szobrát is elkészítettem.

Körsetánk a hengerész két és fél méteres alakjánál zárul.

— Hasonló méretű a kohász is, amelynek rézbeöntését már meg is kezdték. Mindkét szobrot Özd városa

rendelte meg. Ott állítják majd fel őket idén ősszel az ősi bányásztelepülés 700. születésnapján. A két munkásszobor alkotása közben elkészítettem Izsó Miklós, a magyar szobrászat koral nagy alakja emlékművét is. A Margitszigetre szánják. A munkában nincs és nem lehet megállás. Nemcsak az egyes szobrokat nem lehet befejezni, de az életművet sem. Mi lesz ezután, mi futja még erőmből? Erről még nem szólok. Az előleges beszéd megfosztja szűzességétől még a gondolatot is.

Szamos Rudolf:

Káin szigete

2.

— Luca is hazudik — szólalt meg komoran Giuliano. — Mond, mivel hálózott be? Menyőrt vásárolt meg magának?

— Engem nem lehet megvásárolni — tápázkodott fel térdeléséből sértetten Pisciotto. — En az életünket akarom megmenteni, a családunkat... Anyád, testvéreid ismét börtönben ülnek. Ellenünk fordult a maffia is. Itt mindenki ártatlan, csak te meg én, mi vagyunk a gyilkosok... Luca legalább írásban ígért ütlevelet. Neked is. Még ma éjjel átvinnének bennünket a szorosan Tuniszba, ha te is akarod. Gyere velem...

— Minden elveszett, Gaspere. És mi tulajdonképpen még nem is éltünk. Ma lennék huszonnyolc éves. És te? — töprengött hangosan Giuliano, miközben le s fel sétált a szobában.

— En? — hökkent meg a váratlan kérdéstől Pisciotto... — En huszonhét múltam akkor, ha te huszonnyolc vagy... De hiába mondasz bármit, vagy gondolsz, én nem vagyok aljas...

— Azt hiszed? — és Giuliano hosszasan fűrkészte unokaöccse arcát. — Miért izdadsz? Pisciotto összerendezte. Nyirkos tenyerével ösztönösen homlokához kapott: — En?... Hogy micsoda viceid vannak! — nevetett kényszeredetten. — A menekülésről, a jövőnkéről beszéltek, te meg azt kérdezed, miért izadok... Meleg van. Fűledt az éjszaka. Te nem érzed?

Giuliano tagadón ingatta fejét.

— Te vagy az áruló! — csattant fel váratlanul Pisciotto. — Megszegted adott szavadat.

Azt hiszed, nem tudom, hogy a hátam mögött áladtat Verdiani kapitánynak írásos nyilatkozatod, és ebben a Ginestra-kapui vérfürdőből mindent magadra, magunkra vállaltál! Miért tetted?!

— Hogy a viterbói tárgyalás majomketre-cébe zárt fiúkon segítsek...

— Röhögöm kell! Ezt mondja Giuliano, az okos, a bölcs. Tudod, kiken segítettél? A nagyhatalmú és tekintélyes haverjaidon... Don Calón, azon a szemét, malac képű Matrangán, aki a parancsot hozta, Don Paolo Bontán, és a kereszténydemokrata főkorifeusokon... Hiszen leírtad, egyedül te meg én vagyunk a bűnösök, és nem ők. Verdiani, az a rothadt kopó, rászédett, testvér... Hol a cserébe beígért ütlevelet? Mutasd meg! Hol a szabadság? A menekülés? És ezzel nemcsak a saját bőrödöt kockáztattad, hanem az enyémet is... Mindenkiét, aki hozzánk tartozott.

— A fiúk rács mögött vannak — védekezett mehökkentten Pisciotto vádjaitól Giuliano. — Hát aztán?! Hónapok óta folyik már a cirkusz ellenük. Eddig a római urak óvatossak voltak, mert attól tartottak, hogy őket is bele tudjuk keverni, de most felmentették őket, és ezzel megpecsételték kettőnk balsorsát.

...Éjjel jóval elmúlt. A Göncölseker rúdja a nyugati látóhatár pereméhez közeledett. A tenger felől alig észrevehető, sejtelmek kek homály vibrált. A Mannonia út egyik beszőgelése mögött már hatodik órája várakozott Perenze százados. Bár mindig így vánszorogva az idő — gondolta, és egyre gonderheltebb pislogott, szinte perccenként, karórája foszforeszkáló számlapjára. Ideges türelmetlenség áradt szét sejtjeiben, és már látni lehetett a Fő utca néhány háza fellett a halványan fel-fűtő füstöt.

— A pékek befűtöttek — mormogta fennhangon. A hátsó ülésen szorongó három csendősr is magához tért a nyitott szemű kábulatból. Az őrmester megjegyezte: — Rövidesen munkába indulnak a parasztok is... és egy óra múlva felkel a nap... Lehet, hogy ez a gazember lovát tett miniket?

— Nem hinném. De ne feledjék, az utcába

az akció végéig senki sem léphet be — jegyezte meg Perenze.

— Kordont húzzunk, százados úr? ...Amondó vagyok mégis, hogy a két mákvirág lelépett, mi meg, mint egy rakás tehetetlenség, tétlenül nézzük, hogyan röppennek el orrunk elől a madárkák.

— Ne károgjon! — intette le ingerülten őrmesterét Perenze.

Ebben a pillanatban mintha kemény héjú mogyorók koppantak volna a halott-csendes utca járdakövére.

— Hallották? — kapta ki fejét izgatottan a nyitott autókablakon a százados.

— Kettő... kettőt pukkant — szóló tárgyi-lagosan az őrmester.

— Gyerünk! — ugrott ki Perenze az autóból. A százados az előtűk várakozó gépkocsikhoz lépett. Durván megrázta a kormánykerékre dőlten alvó sofőr vállát.

— Hé! Készüljön! ...Palermóig meg se álljon!

3.

A sötétből rohanó léptek trappolása közelgett. Az első autó felvillantotta városi lámpáinak fényét. A járdán, mint részeg, imbolygó Pisciotto. Perenze elkapta a bandita karját, alig észlelően hajtogatta: — Nem akarta elhinni, hogy nem vagyok aljas... Aljas vagyok! Megöltem! Nekem már az isten se irgalmaz. A véretem öltem meg... Maguk miatt!...

— Ne rikácsolj! — sziszegte a százados, és az őrmester segítségével Pisciottot az autóból tuszkolta.

— Tűnj el! — förmédt a sofőrre, a százados és a fekete FIAT rakoncátlan bókugrásokkal szökdecelt a városból kivezető úton.

Perenze és csendőrei akkor visszabújtak saját autójukba, és bőve mo'orral hajtottak be a Via Antiquába. A lármá felzavarta a nyitott ablakok mögött alvókat, s mire a százados az ügyvéd háza előtt fékező autóból kiszállt, és el kezdte döngölni a kőpár, a hajnali derengésben szemüket dörzsölő emberek jelentek meg az ablakokban, sőt néhány hiányosan öltözött férfi már a csendőrok felé futott.

(Folytatjuk.)